

Naine, keda pole olemas

Anna-Stina Treumundi ja Anja Niemi väljapanekud moodustavad terviku: see on lausa õpikunäide, kuidas samasuguse jutustamisviisi ja tegelaskujude juures rääkida teistsugust lugu.

Anja Niemi näitus „Rollis“ („In Character“) Fotograafiska Tallinnas kuni 15. IX.

REET VARBLANE

Fotograafiska Tallinna avanäitused on igati tasakaalus: vaadata on kahe mees- ja kahe naiskunstniku väljapanek. Kui Anna-Stina Treumundi, Pentti Sammallahti ja Jimmy Nelsoni omad on mõeldud just selle paiga avauituseks – Treumundi ja Sammallahti näitus on koostatud Fotograafiska Tallinnat silmas pidades, Jimmy Nelsoni antropoloogiline uurimus läheb Tallinnast Stockholmist ja sealt New Yorki –, siis Anja Niemi sama näitus oli veebruarist aprillini alguseni väljas Fotograafiska Stockholmis, Tallinn on selle teine peatuspaik. Näitusega kaasneb Thamesi ja Hudsoni kirjastuse välja antud raamat, kuid ei Stockholmist ega ka Tallinna väljapaneku puhul selgu, kes selle näituse kuraator on. Stockholmist puhul tuuakse esile näituse korraldaja (*manager*) Johan Vikner ning raamatu teksti autor ja kunstniku intervjuerija Max Houghton, Tallinna puhul galerii näituste

Anja Niemi. Imaginaarne kauboi. Seeriast „Ta oleks võinud olla kauboi“, 2018.

Pressifoto

juht Maarja Loorents. Aga igal juhul moodustavad Anna-Stina Treumundi ja Anja Niemi kõrvuti eksponeeritud väljapanekud suurepärase terviku: see on lausa õpikunäide, kuidas suhteliselt

samasuguse jutustamis-, täpsemalt loo lavastamisviisi, isegi tegelaskujude juures saab rõhutada täiesti teistsuguseid aspekte ja hoiakuid, rääkida teistsugust lugu.

Anja Niemi (1976) on sündinud kasvanud ja elab nüüd taas Norra tema kunstiopingud ja ka kunstnäär on kulgenud väljaspool kodu kunstihariduse sai ta Londonis (I College of Printing) ning New Y Parisis (Parsons School of Design) esindab Londoni galerii ja tema näitused on olnud Londonis, P San Franciscos, Los Angeleses, N gis, Amsterdamis, aga ka Oslos on ta eksponeerinud oma töid kaupa, Stockholmist (ja nüüd siis linna) näitus on esimene tagasivaade. Selle peale mõeldes olnud ka Anna-Stina Treumundi k Berndt Arell võtta kunstniku lo julgemalt ette ja sellest oma lo seda iseäranis Tallinna publikut pidades.

Norrage ei ole Niemil kõige mad suhted: düslektikuna ei ol kõige edukam õpilane ja nagu väljendas, ei ole ta kunagi olnu konna hing, igasugune avalik esin on olnud pigem ebamugav kat: Fotograafias leidis ta võimaluse teistega kujutluspilet või lugusid ta endaga on juba varajastest no

peale kaasas kandnud. Norra on ta kodu ja pigem perekeske inimesena tunneb ta ennast seal hästi. Kunstielu mõttes on maailm järjest enam globaalne küla ning pole vahet, kas elad Norras või Mehhikos. Seda iseäranis, kui mõelda Niemi fotode keskkonna ja selle emotsionaalse atmosfääri peale.

Anja Niemi kunsti kordub seeriast seeriasse, pildist pilti sama tegelane, vahelduvad ainult kostüümid, soengud, atribuutika, poos, ka keskkond, kuhu tegelane on paigutatud. Isegi siis, kui vaataja ei tea, milline kunstnik välja näeb või teose pealkirjas ei ole osutatud kunstnikule (nagu näiteks on seerias „Darlene ja mina“), hakkab ta kahtlustama, et kunstnik on ennast modellina kasutanud. Ehk olnud siis korraga subjekt ja objekt. See on üsna tavapärane võte, sest sobivat modelli polegi nii lihtne leida ja ta ei pea vastama kunstniku ootustele, iseenda abil on kõige hõlpsam saada kätte just õige ehk siis autori ootustele vastav tulemus. Ennast modellina kasutada on ka õige eetilise, iseäranis, kui kujutatava poosid, žestid, aga ka välimus ei vasta nii-öelda ideaalile (nagu näiteks on soome kunstniku Iiu Susiraja puhul). Kuid Anja Niemi ei mängi vastuvõtja (sootsiumi) ettekujutuslike piiridega nagu teeb seda Susiraja. Tema sulniln kaunis, ülimalt rafineeritud keskkonnas ja sinna väga täpselt sobitavas, isegi sulanduvast minategelases pole otseselt midagi valesti. Kõik on just nii nagu

Niemi ei sea üksikpiltidest kokku tervikut, vaid ta alustab kujuteldavast tervikust, et siis leida sellele sobivad fragmendid.

peab, tegelikult isegi märksa rohkem, selles täiuses ei ole kohta veal, millegi puudumisel. Anja Niemi on paljuski ehitanud oma autoportreelised, täpsemalt minakujundiga seeriad üles vea (elu?) puudumise peale. Kuid kunstnik on olnud oma vaataja suhtes vastutulelik: nii mõnegi seeria puhul vahelduvad autoportreed (ka topeltkujutise või *alter ego*-ga) natüürmortide või tühjade ruumidega. Ehk siis juuresoleku ja puudumisega. Niemi ei kasuta oma kujundite iseloomustamisel metafoori, vaid märksa otsesemat sümboli mõistet, eelistades selgeid ja üheselt mõisteta- vaid sümboleid. Max Houghton osutab raamatu sissejuhatavas essees Freudi üleloomulikkuse mõiste peale, mida võib vaadata kui midagi tundmatut ja seetõttu ohtlikku, aga ka kui midagi, mida oleks tulnud saladuses hoida, iseäranis enda eest, kuid mis mingil põhjusel on avalikuks saanud.

Freudi üleloomulikkuse mõistet on hõlbus kasutada (ja seda on ka tehtud) Lynchi või Hitchcocki või Bergmani filmide puhul. Anja Niemi on nende filmide suurt austaja, Lynchi „Twin Peaks“ oli tema teismeliseaja üks lemmikuid. Kunstniku seeria kaupa jutustuste loomine osutab ka otseselt filmilooikale:

mahtunud naiste koondkuju. Fotoseeria tegelasi võiks seega vaadelda ka autori enda psüühilise koondportreena, kus iga „esiema“ sümboliseerib erinevat tahku või vajadust tema identiteediloomes. Väljapaneku Fotograafiska Tallinna jaoks kureerinud Brendt Arelli sõnul huvitas tedagi projekti mitmetähenduslikkus: „Lavastatud ajaloolised pildid kujutavad naisi, kes võivad olla ajaloost tuttavad, aga samas ka leitud teabekildudel põhinevad rekonstruktsioonid või tervenisti kunstniku väljamõeldised.“³

Nagu paljudele fotokunstnikele tavaks, kasutas ka Treumund tihti modellina iseennast, oma sõpru ja/või elukaaslasi.⁴ Antud fotoseeria muudab veelgi mitmekihilisemaks see, kui tunneme fotodel ära autori enda või mõne loomeinimese, aktivisti või teadlase. Kõigil neil naistel on loome- või teadustöö, poliitilise tegevuse või identiteedipoliitika kaudu isiklik suhe naiste emantsipeerumise ja enesemääratlemise teemaga. Treumundi fotoseeria otsib juuri ja eeskujusid Eesti ajaloost, samal ajal jäädvustab ta kaasteelisi tänapäeva naisliikumist.

Eesti kaasaegse fotokunsti näitamine ja tutvustamine on Fotograafiska Tallinna üks programmilisi eesmärke. Treumundi valimine rahvusvaheliselt

tema üksikteos on nagu filmikaader, mis sisaldab järgmise ootust. Niemi ei sea üksikpiltidest kokku tervikut, vaid ta alustab kujuteldavast tervikust, et siis leida sellele sobivad fragmendid.

Tema piltidega suhtlemisel avastasin ühe veidra tõsiasja: kui veebilehel küll või ka raamatus ükshaaval fotosid vaadates tekkis tugev *déjà vu* efekt, isegi tunne, et seda kõike olen juba tüdimuseeni näinud, siis näitusesaalis pilte ühtse reana vaadates see kadus. Ehk kui terviku osis, ükskõik kui keeruliselt see ka lavastatud pole, on kinni mõnes varasemas teoses – filmikaadris, lavastuslikus stseenis –, siis tervikus, seerias tuleb esile nihe, mis teeb selle just Anja Niemi oma looks.

Max Houghton teeb Freudi üleloomulikkuse kõrval veel ühe tähendusriika tagasivaate, XIX sajandi Inglismaa viktorianaanliku kõrgseltskonna ühele meelismängule – elavate piltide lavastamisele. *Tableau vivant*’i žanris ei elustatud tollase sootsiumi kõrghetki või läbikukkumist, vaid inglise kirjanduse suurteoseid, näiteks kuningas Arthuri lugusid või Tennysoni või Shakespeare’i poeeme. Nagu kõik muugi tollases sootsiumis, käis seegi lavastamine kunstis paika pandud reeglite järgi. Kuid

Anja Niemi. Lilletuba. Seeriast „Naine, keda pole kunagi olnud“, 2017.

Pressifoto

nii veider kui see ka pole, võeti eeskujuks noored mässajad, prerafaellidid ja eelkõige Dante Gabriel Rossetti jt mõistukõneline moralism. See on päris hea võti, et mõista Anja Niemi fotosid.

Naised, kes ei mahtunud raamidesse

Anna-Stina Treumundi valimine rahvusvaheliselt tuntud fotokunstikeskuse Tallinna filiaali avanäitusele on hea avalööki Eesti nüüdisfotokunsti tutvustamise protsessis.

Anna-Stina Treumundi näitus „Lilli, Reed, Frieda, Sabine, Eha, Malle, Alfred, Rein ja Mari“ Fotograafiska Tallinnas kuni 15. IX, kuraator Brendt Arell.

KATRIN KIVIMAA

Anna-Stina Treumund (1982–2017) sai meie kunstielus tuntuks eelkõige autobiograafiliste ja identiteedipoliitiliste foto- ja videoprojektidega, mille keskseks tegelaseks olid heteronormatiivsete ja patriarhaalsete soorollide raamidesse mittesobitavad (nais)subjektid. Siinse kujutavkunsti ja visuaalkultuuri kontekstis nimetati teda õigusega nii-öelda esimeseks lesbikunstnikuks. Mis ei tähenda muidugi, et enne teda poleks siinse kultuuriruumis homoseksuaalseid naiskunstnikke eksisteerinud, vaid ikkagi seda, et esimese kunstnikuna pühendas ta oma loomingu niivõrd programmiliselt naistevahelise armastuse ja mittenormatiivse sooidentiteediga

naiste kujutamisele. Ise määratles Treumund end *queer*-feministliku loojana.

Siinkohal oleks sobilik meenutada, kuidas iseloomustas Treumundi kunstipraktikat tema hea sõber, kunstiteadlane Martin Rünk. „Treumundi looming, mis laias laastus mahub inimesekeskseesse, portreeterivasse žanri, (on) ühelt poolt üsna lakooniline, kuid samal ajal ka poeetiline ja unistav. Kuigi fotodel on ta üldjuhul kujutanud oma lähikondlasi ja paljud tööd on autobiograafilised, sihivad nad siiski sisulist üldistust – dokumentalistika saab siin üldistava ja sümbolse võtme. See on estetiseeritud punkt, mis on teadlik fotograafia jõustavast võimest.“¹ Siin esitatud märksõnad – portreeterimine, püüd dokumentaalsuse poole, autobiograafia ja poeesia – iseloomustavad väga täpselt ka Fotograafiska avaekspositsiooni valitud seeriat.

Fotoseeriat „Lilli, Reed, Frieda, Sabine, Eha, Malle, Alfred, Rein ja Mari“ (2012/2010) eksponeeriti kunstniku

eluajal kahel korral: Tallinnas Draakoni galeriis ja Tartu Kunstimajas. Siiski julgen arvata, et teos ei ole siinsele kunstija fotograafiapublikule ülemäära tuttav. Samuti tahaks Fotograafiska näituse puhul esile tuua erakordselt häid tingimusi (ruum, valgustus) ning kontseptuaalset koostöö teiste avaekspositsiooni valitud fotograafide teostega, mis kõik kokku annab Treumundi seeriale uue hingamise.

Seeria sünnilugu põhjendas autor ise sisemise vajadusega teada saada, kes olid meie kultuuriruumis need naised, keda ta võiks pidada enesemääratluse teel eeskujudeks või esiemadeks hingesusulasteks.² Antud projekti puhul ei huvitanud kunstnikku ainult mittenormatiivse seksuaalsuse või soorollide väljendused, vaid ka poliitiline naisliikumine ja Eesti naiste kultuurilise eneseteadlikkuse kujunemine. Mõningaid eeskujusid ja eelkäijaid oli lihtsam leida kui teisi, mistõttu arhiivitööle toetuv

lõplik valik osutus kombinatsiooni ajaloo ja autori fantaasiast. I astuvad meie ette ajaloo tuntud sed – Eesti feminismi ema ja ajal Lilli Suburg või unustatud (ja ta tatud) kirjanik Reed Morn – kõrv nümsete naistega, kes pärimuselt olla elanud mehena, abiellur sega või käinud libahundiks jook

Milleks kunstnikul oli vaja ühendab libahundi või meheide võtnud anonüümsete naiste lug ärkamisaja tegelase ja naisõig Lilli Suburgiga (1841–1923), kel del ja väarikas koht Eesti kultuuri Igaüks neist tegelastest pakub nikule huvi eri põhjustel: üks or poliitiliste õiguste tähistaja, tein leb naisloojate unustamisest, sellest, kuidas naised võisid ka üksteist armastada ja mingil kuj teid luua, libahunt tähistab ag (erinevatel põhjustel) raamidess

Anna-Stina Treumund. Reed, 2010. Fotoseeria „Lilli, Reed, Frieda, Sabine, Eha, Malle, Alfred, Rein ja Mari“ tegelasi võib vaadelda autori enda psüühilise koondportreena, kus iga „esiema“ sümboliseerib erinevat tahku või vajadust tema identiteediloomes.

Pressifoto